

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
HERCEGOVAČKO - NERETVANSKA
ŽUPANIJA - KANTON
**MINISTARSTVO PROSVJETE, ZNANOSTI
KULTURE I ŠPORTA**



Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
HERCEGOVAČKO - NERETVANSKI
KANTON
**MINISTARSTVO OBRAZOVANJA, NAUKE
KULTURE I SPORTA**

Mostar, S. Radića 3/III, tel.: +387 (0)36 334-400; fax: +387 (0)36 316-792; e-mail: monkshnk@tel.net.ba

PROTOKOL

O POSTUPANJU U SLUČAJU NASILJA U ŠKOLI

Sadržaj:

I Zakonski okvir

II Protokol o postupanju

Opće odredbe

Definisanje termina sukob

Definisanje termina nasilje

Pojavni oblici nasilja

Nivoi nasilja

Odgovorna lica u školi

Obilježja sigurne i humane škole

Završne odredbe

III Obrasci

IV Literatura

ZAKONSKI OKVIR

UN Konvencija o pravima djeteta

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju („Službeni glasnik BiH“, broj 18/2003.);

Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju („Službene novine HNK“ broj 5/00, 404, 4/04, 5/04).,

Zakon o srednjem obrazovanju („Službene novine HNK“, 8/00, 4/04, 5/04, 8/06);

Zakon o krivičnom postupku¹ Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine FBiH», broj 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09);

Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine (Službene novine FBiH 36/03, 37/03, 21/04, 69/04 i 18/05).

Državna strategija za borbu protiv nasilja nad djecom 2007-2010². BiH, Strategija protiv maloljetničkog prijestupništva u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 14/08);

Rezolucije o sprečavanju maloljetničke delinkvencije i postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima („Službene novine F BiH“, broj 10/08),

Obaveza iz člana 19. Konvencije o pravima djeteta glasi „Države ugovornice će preduzeti sve odgovarajuće zakonske, upravne, društvene i obrazovne mjere da bi se dijete zaštitilo od svih oblika fizičkog ili mentalnog nasilja, povrede ili zlostavljanja, zanemarivanja ili nemarnog postupka, zloupotrebe ili eksploatacije, uključujući seksualno zlostavljanje dok je na brizi roditelja, zakonskih staratelja ili bilo koje druge osobe koja brine o djetetu.“

¹ Nacrt Zakona o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku je trenutno u parlamentarnoj proceduri – Federacija BiH.

² Nacrt nove Strategije je trenutno na Vijeću ministara.

PROTOKOL O POSTUPANJU U SLUČAJU NASILJA U ŠKOLI

Član 1.

Protokolom o postupanju u slučaju nasilja u školi (u daljem tekstu Protokol) se regulišu prava, obaveze i odgovornosti kao i načini postupanja direktora škole, stručnih saradnika, nastavnika/profesora, razrednika, učenika, roditelja i ostalih zaposlenika škole u situacijama povećanog rizika i nasilja u školi, sa ciljem zaštite učenika i svih zaposlenika.

Član 2.

Ovim Protokolom utvrđuju se postupci za uspostavljanje reakcije cijele škole kako bi se djelovalo na sprečavanje, identifikaciju, prijavljivanje i istraživanje u svim slučajevima međuvršnjačkog nasilja u obrazovnom sistemu u vrijeme održavanja odgojno-obrazovnog procesa u zgradi škole i njenoj neposrednoj blizini; u vrijeme održavanja rekreativne nastave, ekskurzija, izleta i sličnih aktivnosti koje organizuje škola.

Član 3.

Protokol sadrži:

1. općeprihvaćenu definiciju nasilja
2. nivoe nasilja i odgojno-disciplinske intervencije
3. uloge i odgovornosti, zaposlenika, učenika i roditelja
4. postupanje škole u slučaju običnog vršnjačkog sukoba
5. postupanje škole u slučaju nasilja među djecom
6. postupanje škole u slučaju saznanja ili sumnje o nasilju u porodici
7. postupanje škole u slučaju nasilja prema učenicima od strane odrasle osobe u školi (učitelja, roditelja, drugih zaposlenika škole, nepoznatih osoba)
8. postupanje škole u slučaju nasilnog ponašanja odrasle osobe nad odraslom osobom u školi
9. postupanje škole u slučaju nasilja prema djelatnicima škole od strane učenika škole
10. evidenciju škole o situacijama nasilja
11. evidentni list o sukobima i nasilju u školi i
12. obrazac za opis događaja koji popunjava osoba koja je izazvala nasilje
13. obrazac za školski izvještaj o nasilju

Član 4.

1. OPĆEPRIHVAĆENA DEFINICIJA NASILJA

Nasiljem među djecom i mladima smatra se svako namjerno fizičko i psihičko nasilno ponašanje usmjereno prema djeci i mladima od strane njihovih vršnjaka učinjeno s ciljem povrjeđivanja, a koje se ovisno o mjestu izvršenja, može razlikovati po obliku, težini, intenzitetu i vremenskom trajanju i koje uključuje ponavljanje istog obrasca i odražava neravnotežan odnos snaga (jači protiv slabijih ili grupa protiv pojedinca) i koje za posljedicu ima ugrožavanje zdravlja, razvoja i dostojanstva ličnosti žrtve.

Nasiljem se smatra neprimjereno, neetičko i nemoralno ponašanje prema djeci i mladima, kao i svi oblici zapuštanja i zlostavljanja kojima se (ne)svjesno i nasilno sprečava njihov zdrav razvoj i optimalno funkcionisanje.

Zapuštenim djetetom se smatra svako dijete koje ima manje od osamnaest godina i o kojemu se roditelji ili bilo koja druga odgovorna osoba ne brinu, uključujući brigu o odgoju i obrazovanju, njezi, prehrani, poticanju i ohrabrivanju, socijalnoj adaptaciji i emocionalnim potrebama, toleranciji ili bilo kojoj drugoj odgovornosti o dobrobiti djeteta.

Zlostavljanjem djece i mladih smatraju se svi agresivni i najčešće namjerni grubo postupci prema njima.

Nasiljem među djecom i mladima smatra se naročito:

- **namjerno uzrokovani fizički napad** u bilo kojem obliku, primjerice udaranje, guranje, gađanje, šamaranje, čupanje, zaključavanje, napad različitim predmetima, pljuvanje i slično, bez obzira da li je kod napadnutog djeteta nastupila tjelesna povreda
- **psihičko i emocionalno nasilje** prouzrokovano (ponavljanim) ili trajnim negativnim postupcima od strane jednog djeteta ili više djece. Negativni postupci su: ogovaranje, nazivanje pogrđnim imenima, ismijavanje, zastrašivanje, izrugivanje, namjerno zanemarivanje i isključivanje iz grupe kojoj pripada ili isključivanje i zabranjivanje učestvovanja u različitim aktivnostima s ciljem nanošenja patnje ili boli, širenje glasina s ciljem izolacije djeteta od ostalih učenika, oduzimanje stvari ili novaca, uništavanje ili oštećivanje djetetovih stvari, ponižavanje, naređivanje ili zahtijevanje poslušnosti ili na drugi način dovođenje djeteta u podređeni položaj, kao i sva druga ponašanja počinjena od djeteta ili mlađe osobe kojima se drugom djetetu namjerno nanosi fizička i duševna bol ili sramota.
- **seksualno nasilje podrazumijeva** svaki vid verbalnog, gestovnog ili fizičkog kontakta sa seksualnim sadržajem, sa ciljem uznemiravanja i namjernog nanošenja fizičke ili duševne boli i sramote djetetu ili mladima. Ono predstavlja najgoru vrstu demonstracije moći.
- **nasilje putem zloupotrebe informacijskih tehnologija** se odnosi na vrijeđanje, uznemiravanje, slanje prijetećih i uvredljivih poruka, lažno predstavljanje, podsticanje na mržnju i nasilje, navođenje žrtve da iznosi lične podatke, otkrivanje porodičnih prilika, snimanje i nedopušteno objavljivanje sadržaja na društvenim mrežama. Ono što ga razlikuje od drugih vrsta nasilja je činjenica da djeca mogu biti izložena i tamo gdje su do sada bili potpuno sigurni i da ono može trajati 24 sata svakog dana u sedmici i da nepoznati počinitelj kod djeteta stvara dodatni strah i nesigurnost.

Nasilje podrazumijeva šest definirajućih faktora:

- namjera da se drugom nanese šteta ili ozljeda
- intenzitet i trajanje (ponavljanje nasilničkog ponašanja)
- moć nasilnika (nesrazmjer obzirom na dob, snagu, brojčanu nadmoć)
- ranjivost i nemoć žrtve
- manjak podrške
- posljedice.

U svim slučajevima nasilja među djecom i nad djecom od strane odraslih koji su definisani navedenim faktorima škola je dužna postupati u skladu sa Protokolom.

Član 5.

Neophodno je razlikovati nasilje (zlostavljanje) među djecom i mladima od običnog sukoba vršnjaka. **Obični sukob vršnjaka ima sljedeća obilježja:**

1. nema elemenata navedenih za nasilništvo: radi se o sukobu vršnjaka koji oni ne rješavaju na miran, nego na neki drugi način; ne postupaju jedan prema drugome s namjerom ozljeđivanja ili nanošenja štete; nema nesrazmjera moći; nema težih posljedica za djecu u sukobu.
2. djeca ne insistiraju da mora biti po njihovom po svaku cijenu
3. mogu dati razloge zašto su u sukobu
4. izvinu se ili prihvate rješenje u kojem nema pobjednika i poraženog
5. slobodno pregovaraju da bi zadovoljili svoje potrebe
6. mogu promijeniti temu i otići iz situacije u kojoj je došlo do sukoba.

2. POSTUPANJE ŠKOLE U SLUČAJU OBIČNOG VRŠNJAČKOG SUKOBA

Član 6.

U slučaju običnog vršnjačkog sukoba svaki zaposlenik škole je dužan:

- 1) odmah prekinuti sukob među djecom
- 2) o sukobu obavijestiti razrednika, pedagoga ili direktora škole
- 3) razrednik, pedagog ili direktor će obaviti razgovore sa sukobljenim učenicima
- 4) dogovoriti će sa učenicima da se izvinu jedan drugome, prihvate rješenje u kojem niko neće pobijediti, da jedan drugom nadoknade (eventualnu) štetu
- 5) tražiti od učenika da popune odgovarajući obrazac o događaju
- 6) u slučaju da učenik češće dolazi u takve sukobe s vršnjacima razrednik i pedagog će pozvati roditelje u školu s ciljem prevladavanja takve situacije i pomoći učeniku
- 7) prema potrebi učenik će biti uključen u dodatni rad (savjetodavni rad, pedagoška ili defektološka pomoć) u školi ili izvan škole u dogovoru sa roditeljima/starateljima.
- 8) ako učenik učestalo krši pravila, ne poštuje dogovore, ne prihvata nadoknadu štete drugome, škola će primijeniti odgovarajuće pedagoške mjere u skladu sa Pravilnikom o pedagoškim mjerama.
- 9) u slučaju da sve prethodno navedene mjere ne dovedu do poboljšanja ponašanja učenika, i u slučaju nesaradnje roditelja, škola će postupiti po tački 3. ovog Protokola.

3. POSTUPANJE ŠKOLE U SLUČAJU NASILJA MEĐU DJECOM

Član 7.

U slučaju nasilja među djecom **SVI** zaposlenici škole su dužni:

- 1) odmah prekinuti nasilno ponašanje učenika i odvojiti učenike;
- 2) pružiti pomoć i podršku učeniku koji je doživio nasilje;
- 3) obavijestiti o događaju razrednika, pedagoga i direktora škole.

U slučaju prijave nasilja ili dojava o nasilju među djecom imenovane stručne osobe za koordiniranje aktivnosti vezanih uz problematiku nasilja, stručni saradnici i direktor škole dužni su:

- 1) odmah preduzeti mjere da se zaustavi i prekine aktuelno nasilno postupanje prema djetetu, a u slučaju potrebe zatražiti pomoć i drugih zaposlenika škole ili po potrebi pozvati djelatnike policije;
- 2) ukoliko je dijete povrijeđeno u mjeri koja zahtijeva ljekarsku intervenciju ili pregled pozvati službu zdravstvene pomoći ili obezbijediti pratnju djeteta do iste i sačekati ljekarsku preporuku o daljem postupanju i dolazak djetetovih roditelja/staratelja;
- 3) obaviti razgovor s djetetom koje je počinilo nasilje i tokom razgovora posebno obratiti pažnju iznosi li dijete neke okolnosti koje bi ukazivale da je žrtva zanemarivanja ili zlostavljanja u porodici ili izvan nje, te u tom slučaju odmah obavijestiti centar za socijalni rad, a po potrebi ili sumnji na počinjene kažnjive radnje obavijestiti policiju;
- 4) obaviti razgovor s djecom i odraslim osobama koje imaju spoznaja o učinjenom nasilju i utvrditi sve okolnosti vezane uz oblik, intenzitet, težinu i vremensko trajanje nasilja;
- 5) o poduzetim aktivnostima, razgovorima, izjavama te svojim opažanjima sačiniti službene bilješke, kao i voditi odgovarajuće evidencije zaštićenih podataka, koje će se na zahtjev dostaviti drugim nadležnim tijelima, te o događaju obavijestiti nastavničko vijeće škole

Član 8.

U situaciji nasilja u školi u koju je uključeno dijete s posebnim potrebama, bilo kao žrtva ili nasilnik, obavezna je psihološka procjena stručne osobe/tima, nakon čega se postupa u skladu sa preporučenim mjerama.

NIVOI NASILJA I DISCIPLINSKE INTERVENCIJE

Razvrstavanje nasilja na nivoe ima za cilj osiguranje ujednačenog postupanja (intervencija) u situacijama nasilja kada su akteri učenici (učenik-učenik, učenik-zaposleni).

Isti oblici nasilja mogu se pojaviti na više nivoa, ali se razlikuju po intenzitetu, stepenu rizika, učestalosti, posljedicama i učesnicima.

Oblici nasilja PRVOG nivoa i odgojni rad Nizak nivo rizika		
Oblici nasilja	Odgovorne osobe	Odgojni postupci
<p>Fizičko nasilje: Guranje, štipanje, grebanje, prljanje, gađanje, čupanje, ujedanje, saplitanje, šutiranje i uništavanje stvari</p>	<p>Razrednik Pedagog</p>	<p>Razrednik samostalno preuzima aktivnosti u saradnji sa roditeljima, u smislu pojačanog odgojnog rada sa učenikom, grupom učenika i /ili odjeljenskom zajednicom, evidentira i prati ponašanje i sl.</p> <p>Izuzetno, ako se nasilno ponašanje ponavlja, ako odgojni rad ne daje rezultate, ako su posljedice teže, ako je u pitanju nasilje od grupe prema pojedincu ili ako isti učenik trpi ponovljeno nasilje, ustanova interveniše aktivnostima predviđenim na drugom, odnosno trećem nivou.</p>
<p>Psihičko nasilje: omalovažavanje, ogovaranje, ruganje, vrijeđanje, nazivanje pogrđnim imenima, psovanje, etiketiranje, imitiranje</p>		
<p>Socijalno nasilje: dobacivanje, podsmjehivanje, isključivanje iz grupe ili zajedničkih aktivnosti, favoriziranje na osnovu različitosti, širenje glasina</p>		
<p>Seksualno nasilje: psovanje, neumjesno dobacivanje sa seksualnom porukom, lascivni komentari, širenje priča, seksualna nedvosmislena gestikulacija, etiketiranje</p>		
<p>Nasilje zloupotrebom informacijskih tehnologija i drugih komunikacijskih tehnologija: - uznemiravajuće pozivanje, slanje uznemiravajućih SMS, MMS poruka i nedolično komuniciranje putem društvenih mreža</p>		

Oblici nasilja DRUGOG nivoa i odgojni rad Umjereni nivo rizika		
Oblici nasilja	Odgovorne osobe	Odgojni postupci
Fizičko nasilje: -šamaranje, udaranje, gaženje, cijepanje odjeće, zatvaranje, pljuvanje, otimanje i uništavanje imovine, izmicanje stolice, čupanje za uši i kosu	Direktor Razrednik Stručni saradnik (pedagog)	Aktivnosti preduzima razrednik, u saradnji sa stručnim saradnikom (pedagog, psiholog, socijalni radnik) i direktorom, uz obavezno učešće roditelja, u smislu pojačanog odgojnog rada i uključivanje učenika u dodatne programe. Škole koje nemaju psihologa i socijalnog radnika u stručnom timu škole uspostavlja saradnju sa ovim stručnjacima iz drugih institucija, centra za socijalni rad, škola, nevladinih organizacija. Ukoliko pojačani odgojni rad nije djelotvoran, pokreće se odgojno-disciplinski postupak i izriče mjera, u skladu sa propisima. Samo u slučajevima seksualnog nasilja škola je dužna da prijavi policiji, nadležnom centru za socijalni rad i ministarstvu obrazovanja.
Psihičko nasilje: - ucjenjivanje, prijetnje, nepravredno kažnjavanje, zabrana komuniciranja, isključivanje, manipulisanje emocijama		
Socijalno nasilje: - spletkarenje, uskraćivanje pažnje od grupe (ignorisanje), neključivanje, neprihvatanje, manipulisanje ponašanjem, iskorištavanje		
Seksualno nasilje: - seksualno dodirivanje, pokazivanje pornografskog materijala, pokazivanje intimnih dijelova tijela, svlačenje		
Nasilje zloupotrebom informacijskih tehnologija i drugih komunikacijskih tehnologija: - neprimjereno oglašavanje, snimanje i slanje video zapisa, zloupotreba blogova, foruma i četovanje, snimanje pojedinca kamerom protiv njegove volje, snimanje nasilnih scena i distribuiranje snimaka i slika		

Oblici nasilja TREĆEG nivoa i odgojni rad Visok nivo rizika		
Oblici nasilja	Odgovorne osobe	Odgojni postupci
<p>Fizičko nasilje: -tuča, davljenje, bacanje, prouzrokovanje opekotina i drugih povreda, uskraćivanje hrane i sna, izlaganje niskim temperaturama, napad oružjem</p>	<p>Direktor Razrednik Stručni tim Nadležni organi i službe</p>	<p>Aktivnost preduzima direktor sa stručnim timom (pedagog, psiholog, socijalni radnik), uz obavezno angažovanje roditelja i nadležnih organa, organizacija i službi (centar za socijalni rad, zdravstvena služba, policija i druge organizacije i službe).</p> <p>Škola je dužna da ozbiljnije oblike zlostavljanja učenika prijavi policiji, nadležnom centru za socijalni rad i ministarstvu obrazovanja.</p> <p>Na ovom nivou je obavezan odgojni rad koji je po intenzitetu primjeren potrebama učenika, kao i pokretanje odgojno-disciplinskog postupka i izricanje mjera u skladu sa zakonom.</p> <p>Ako je za rad sa učenikom angažovana i druga ustanova ili služba, škola ostvaruje saradnju s njom i međusobno usklađuju aktivnosti.</p>
<p>Psihičko nasilje: - zastrašivanje, ucjenjivanje uz ozbiljnu prijetnju, iznuđivanje novca ili stvari, ograničavanje kretanja, navođenje na korištenje narkotičkih sredstava i psihoaktivnih supstanci, uključivanje u destruktivne grupe i organizacije</p>		
<p>Socijalno nasilje: - prijetnje, izolacija, maltretiranje pojedinca ili grupe od druge grupe, organizovanje zatvorenih grupa (klanova) koje ima za posljedicu povređivanje drugih</p>		
<p>Seksualno nasilje: - zavođenje od punoljetne osobe, podvođenje, navođenje, iznuđivanje i prinuda na seksualni čin, silovanje, incest, zloupotrebom položaja.</p>		
<p>Nasilje zloupotrebom informacijskih tehnologija i drugih komunikacijskih tehnologija: - snimanje nasilnih scena i distribuiranje snimaka, distribuiranje slika sa nedozvoljenim sadržajem, dječija pornografija</p>		

ULOGE I ODGOVORNOSTI ZAPOSLENIKA I UČENIKA U SITUACIJAMA NASILJA

Član 9.

Dužnost **svih** zaposlenika škole:

1. odmah prekinuti nasilno ponašanje i odvojiti učenike, na način da stanu između učesnika u sukobu, spriječe međusobni kontakt očima. Od ostalih učenika zatražiti da se razidu, koristeći pri tom miran, ali odlučan ton;
2. pružiti pomoć povrijeđenom učeniku
3. obavijestiti razrednika o događaju, potom obavijestiti i stručnog saradnika škole (pedagoga) ili direktora.

Član 10.

Posebne dužnosti u spriječavanju i rješavanju situacija sa nasiljem proizlaze iz prava i obaveza koja određuje opis poslova određenog radnog mjesta.

DIREKTOR ŠKOLE

1. Odgovoran je za poštivanje zakonitosti u radu ustanove
2. Informiše zaposlene o pravilnicima, podzakonskim aktima (Pravila škole, Pravila o kućnom redu, Protokol..)
3. Sklapa protokole sa drugim institucijama
4. Reaguje u slučajevima nasilja (drugi i treći nivo)
5. Obavlja konsultativni razgovor sa relevantnom osobom koja je prijavila nasilje i prikuplja informacije o slučaju
6. Obavlja razgovor sa osobom koja je evidentirana kao zlostavljač
7. Preduzima odgovarajuće mjere u skladu sa Protokolom
8. Razgovara sa roditeljima/starateljima o slučaju u cilju njihovog informisanja
9. Evidentira slučaj nasilja (vodi evidenciju, dokumentaciju)
10. Obavještava druge institucije ako je potrebno
11. Obavezno učestvuje u proceduri kada je u pitanju nasilje nad učenikom od strane zaposlenih u školi i osoba izvan škole
12. Prati efekte poduzetih mjera
13. Podnosi godišnji izvještaj o realizaciji školskog akcionog plana školskom odboru i Ministarstvu obrazovanja

ODJELJENSKI STARJEŠINA/RAZREDNIK

1. Zadužen je za vlastito upoznavanje i upoznavanje učenika i roditelja sa odredbama Pravila škole, Pravila o kućnom redu i Protokolom
2. Upoznaje učenike i roditelje sa pravilima prihvatljivog ponašanja u školi i izrađuje pravila na nivou odjeljenja sa učenicima
3. Prati socijalnu klimu na nivou odjeljenja i ujedno prepoznaje postojanje eventualnog nasilja ili zlostavljanog ili zanemarenog učenika
4. Vodi propisanu evidenciju o učenicima sa svim relevantnim podacima

5. Dežura po rasporedu, dostupan je učenicima i vodi knjigu evidencije (knjiga dežurstva)
6. U situaciji dešavanja nasilja postupa u skladu sa nivoom rizika i po propisanim koracima
7. Razjašnjava okolnosti i analizira činjenice nastale situacije (razgovara sa žrtvom, nasilnikom i posmatračima)
8. Procjenjuje nivo rizika
9. Informiše i razgovara sa roditeljima i održava saradnju sa njima
10. Preduzima dodatne mjere, ukoliko situacija nalaže upućuje slučaj pedagogu, psihologu
11. Informiše direktora
12. Komunicira sa relevantnim ustanovama, uz saglasnost rukovodioca
13. Sarađuje sa stručnom službom škole
14. Evidentira slučaj i vodi dokumentaciju o tome
15. Prati efekte poduzetih mjera

DEŽURNI NASTAVNIK

1. Zadužen je za vlastito upoznavanje sa odredbama Pravila škole, Pravila o kućnom redu i Protokolom
2. Dežura prema utvrđenom rasporedu
3. Prati ponašanje učenika za vrijeme odmora, pri dolasku u i izlasku iz škole
4. Uočava situacije nasilja i reaguje odmah (nivo1)
5. Evidentira situaciju nasilja u knjigu dežurstva
6. Informiše odjeljskog starješinu o situaciji nasilja
7. Informiše školski koordinacioni tim, direktora škole ukoliko to situacija nalaže (nivo 2)
8. Ostvaruje saradnju sa relevantnim osobama koje mogu pružiti zaštitu
9. Prati efekte poduzetih mjera

NASTAVNICI

1. Zaduženi su za vlastito upoznavanje sa odredbama Pravila škole, Pravila o kućnom redu i Protokolom
2. Prate i uočavaju situacije nasilja
3. Prijavljuju situaciju nasilja u skladu sa Protokolom i procijenjenim nivoom rizika
4. Prepoznaju slučaj zlostavljanja i zanemarivanja djeteta i poduzimaju korake u skladu sa tim
5. Informišu razrednika
6. Konsultuju se sa kolegama, stručnom službom, direktorom
7. Reaguju odmah u situaciji nasilja
8. Poduzimaju korake ukoliko situacija to nalaže
9. Vode evidenciju o slučaju
10. Učestvuju u praćenju poduzetih mjera
11. Ostvaruju saradnju sa svim relevantnim osobama koje mogu pružiti zaštitu

STRUČNI TIM (pedagog i /ili psiholog, socijalni radnik)

1. Saraduje sa svim akterima u školi
2. Saraduje sa roditeljima i učenicima i na taj način ostvaruje uvid u porodične i socijalne prilike
3. Vodi propisanu evidenciju o učenicima (posebno rizičnoj grupi)
4. Poduzima mjere prevencije
5. Uočava i prijavljuje situacije nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja djeteta
6. Reaguje odmah u situaciji nasilja
7. Procjenjuje nivo rizika i predlaže zaštitne mjere
8. Prati efekte poduzetih mjera
9. Pruža pomoć i podršku akterima nasilne situacije (žrtvi, nasilniku)
10. Razgovara sa žrtvom
11. Razgovara sa nasilnikom
12. Informiše roditelje o situaciji nasilja
13. Evidentira slučaj i vodi dokumentaciju o tome
14. Organizuje obuku za zaštitu učenika od nasilja i obuku mirnog rješavanja sukoba (učenika, zaposlenika, roditelja)
15. Saraduje sa drugim institucijama
16. Provodi istraživanja i piše izvještaje o ovoj temi

UČENICI

1. Zaduženi su da se upoznaju sa odredbama Pravila škole, Pravilima o kućnom redu i Protokolom
2. Uočavaju slučajeve nasilnog ponašanja i prijavljuju razredniku, dežurnom nastavniku ili stručnom saradniku (pedagogu)
3. Učestvuju u mjerama prevencije i zaštite

SEKRETAR

1. Zadužen je za upoznavanje kolektiva sa svim relevantnim dokumentima i pomaže u njihovom tumačenju
2. Upoznaje Vijeće roditelja, Vijeće učenika i školski odbor sa pravilnicima i podzakonskim aktima o bezbjednosti učenika
3. Uočava i prijavljuje nasilnu situaciju i informiše razrednika i stručnu službu
4. Reaguje u situaciji nasilja (nivo 1)
5. Zajedno sa direktorom uspostavlja i održava saradnju sa lokalnim institucijama

POMOĆNO I TEHNIČKO OSOBLJE

1. dežura prema rasporedu
2. uočava nasilje i u kriznim situacijama odmah interveniše
3. informiše dežurnog nastavnika

ŠKOLSKI KOORDINACIONI TIM

1. Sastavlja školski akcioni plan za zaštitu od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja
2. Upoznaje kolektiv sa donijetim planom
3. Izrađuje i prikuplja dokumentaciju o situacijama nasilja
4. Kontinuirano evidentira i čuva dokumentaciju
5. Vršiti procjenu nivoa rizika situacije nasilja
6. Poduzima korake u skladu sa Protokolom o postupanju
7. Poduzima odgovarajuće mjere prema učeniku koji trpi nasilje
8. Informiše roditelja/staratelja o situaciji nasilja
9. Informiše direktora škole
10. Prati efekte poduzetih mjera i vrši njihovu evaluaciju
11. Informiše druge nadležne institucije
12. Zajedno sa direktorom mogu poduzimati akcije sa nivoa 3:
13. Neodložna prijava zdravstvenom centru u hitnim slučajevima, kada je djetetu potrebna medicinska intervencija
14. Neodložna prijava policiji u slučajevima kada je djetetu potrebna fizička zaštita ili kada postoji sumnja da je učinjeno krivično djelo
15. Redovna prijava Centru za socijalni rad u roku od naredna tri dana
16. Podnosi godišnji izvještaj o realizaciji školskog akcionog plana Nastavničkom vijeću i Školskom odboru

ŠKOLSKI ODBOR

1. Usvaja Protokol o postupanju;
2. Usvaja školski akcioni plan o prevenciji kao dio Godišnjeg programa rada škole;
3. Usvaja godišnji izvještaj Školskog koordinacionog tima i direktora o realizaciji školskog akcionog plana;
4. Prati provođenje disciplinskih mjera pokrenutih u slučaju nasilja nastavnika prema učeniku.

POSTUPANJE ŠKOLE U SLUČAJU NASILJA PREMA UČENICIMA OD STRANE ODRASLE OSOBE U ŠKOLI (NASTAVNIKA, RODITELJA, DRUGIH ZAPOSLENIKA ŠKOLE, NEPOZNATIH OSOBA)

OBLICI NASILJA I INTERVENCIJE

Oblici nasilja i intervencije		
Oblici nasilja	Odgovorne osobe	Intervencije
Fizičko nasilje: Svi oblici prvog, drugog i trećeg nivoa nasilja	<p style="text-align: center;">Direktor Koordinacijski tim Školski odbor Nadležni organi i službe (Policija, Centar za socijalni rad, zdravstvene ustanove)</p>	<p>Mjere u skladu sa: -Statutom škole -Pravilnikom o disciplinskim mjerama -Rješenjem Prosvjetne inspekcije -Etičkim kodeksom škole -Preporukom Koordinacijskog tima -zakonskim propisima</p>
Psihičko nasilje: Svi oblici prvog, drugog i trećeg nivoa nasilja		
Socijalno nasilje: Svi oblici prvog, drugog i trećeg nivoa nasilja		
Seksualno nasilje: Svi oblici prvog, drugog i trećeg nivoa nasilja		
Nasilje zloupotrebom informacijskih tehnologija i drugih komunikacijskih tehnologija: Svi oblici prvog, drugog i trećeg nivoa nasilja		

Član 11.

U slučaju da postoji sumnja da je dijete žrtva zlostavljanja ili zanemarivanja od strane odrasle osobe koja nije zaposlena u školi, direktor škole podnosi prijavu nadležnoj instituciji:

- zdravstvenoj ustanovi (ukoliko je djetetu neophodna zdravstvena zaštita)
- Ministarstvu unutrašnjih poslova (ukoliko je djetetu potrebna fizička zaštita ili postoji sumnja da je izvršeno krivično djelo)
- Centru za socijalni rad.

Prijava sadrži podatke o djetetu i razloge upućivanja.

Prije podnošenja prijave potrebno je obavijestiti roditelje, osim ako postoji procjena da će time biti ugrožena bezbjednost djeteta.

Član 12.

Svaki zaposlenik u školi dužan je da direktoru prijavi nasilje od strane zaposlenih u školi prema djetetu.

U slučaju da rukovodstvo škole ima saznanje da je zaposlenik izvršio nasilje ili prijetnju prema učeniku škole, u roku od 48 sati potrebno je uraditi sljedeće:

1. razgovarati sa zaposlenikom u prisustvu članova koordinacionog školskog tima, te ga upozoriti na neprihvatljivost takvog ponašanja
2. voditi službenu zabilješku o razgovoru, koja će se arhivirati u dosije tog zaposlenika
3. pismeno obavijestiti roditelje/staratelje učenika o poduzetim mjerama,
4. na osnovu procjene koordinacionog školskog tima prema zaposleniku poduzeti odgovarajuće disciplinske mjere u skladu s Pravilnikom o disciplinskom postupku
5. uputiti zaposlenika na stručni vanškolski tretman (psiholog, psihijatar i sl.)
6. po potrebi obavijestiti policiju
7. ako je riječ o prijetnjama nasiljem ili o nasilju u školi, zbog čega je škola uključila i policiju, o takvim situacijama je potrebno pismenom bilješkom obavijestiti Ministarstvo obrazovanja.

Ukoliko je zbog slučaja nasilja od strane nastavnika prema djetetu, na osnovu procjene koordinacionog tima škole, pokrenut disciplinski postupak, direktor škole dužan je nastavnika udaljiti sa rada do okončanja disciplinskog postupka.

Ako direktor ne udalji nastavnika, odluku o udaljenju dužan je da donese školski odbor. Direktor škole je odgovoran za poštivanje zakonitosti rada škole i preduzimanje mjera u skladu sa važećim zakonima.

POSTUPANJE ŠKOLE U SLUČAJU SAZNANJA ILI SUMNJE O NASILJU U PORODICI

Član 13.

Pedagoško-psihološka služba, u saradnji sa odjeljenskim starješinom ostvaruje uvid u porodične i socijalne prilike učenika. Kada se uoče promjene u ponašanju i učenju učenika i u slučaju konstatacije da ne postoji dovoljna briga i nadzor u porodici, škola je dužna da se obrati Centru za socijalni rad u cilju preduzimanja mjera radi pružanja pomoći učeniku.

Niko od zaposlenih u školi nije ovlašten da **sprovodi istragu ili dokazivanje** zlostavljanja i zanemarivanja u porodici, jer su to zadaci u nadležnosti drugih ustanova. Zadaci škole u slučaju postojanja sumnje iscrpljuju se podnošenjem prijave. Škola je dužna saradivati s nadležnim centrom za socijalni rad i djelovati usklađeno u cilju dobrobiti učenika.

POSTUPANJE ŠKOLE U SLUČAJU NASILJA UČENIKA PREMA ZAPOSLENIKU ŠKOLE

Član 14.

U slučaju da je zaposlenik škole doživio nasilje ili prijetnju nasiljem od učenika škole, zaposlenik o tome treba obavijestiti direktora ili stručne saradnike, koji će:

1. razgovarati s učenikom u prisustvu razrednika i voditi službenu zabilješku o razgovoru
2. odmah obavijestiti roditelje/staratelje učenika, te ih upozoriti na neprihvatljivost takvog ponašanja
3. prema učeniku poduzeti odgovarajuće odgojno-disciplinske mjere koje će donijeti Nastavničko vijeće u skladu sa Pravilnikom o pedagoškim mjerama
4. uključiti učenika u stručni tretman u školi ili u dogovoru sa roditeljima/strateljima u ustanovi izvan škole
5. po potrebi obavijestiti policiju
6. ako je riječ o prijetnjama nasiljem ili o nasilju u školi, zbog čega je škola uključila i policiju, o takvim situacijama je potrebno pismenom bilješkom obavijestiti Ministarstvo obrazovanja.

Član 15.

(Pomoć svjedocima nasilja)

U slučaju da bilo kojem nasilnom sukobu (učenik-učenik, učenik-zaposlenik, zaposlenik-učenik ili zaposlenik-zaposlenik) u prostoru škole svjedoče drugi učenici, a koji odbijaju da svjedoče, zbog straha da će ugroziti vlastitu sigurnost, škola je dužna da obezbjedi anonimnost i zaštitu svjedoka.

U slučaju da bilo kojem nasilnom sukobu u prostoru škole svjedoče drugi učenici, a nasilno ponašanje je neuobičajeno rijetkog oblika i intenziviteta, te može rezultirati traumatiziranjem svjedoka, direktor i/ili stručni saradnik su dužni obezbijediti stručnu pomoć učenicima koji su posmatrali događaje nasilja. Dužni su savjetovati se s nadležnom i stručnom osobom koja ima iskustva u radu s traumatizovanim osobama o potrebi i načinu pružanja stručne pomoći svjedocima nasilja.

POSTUPANJE ŠKOLE U SLUČAJU NASILNOG PONAŠANJA ODRASLE OSOBE NAD ODRASLOM OSOBOM U ŠKOLI

Član 16.

U slučaju nasilnog ponašanja odrasle osobe (roditelja/staratelja učenika, nepoznate osobe, zaposlenika škole) prema drugoj odrasloj osobi u školi, te u slučaju da postoje informacije da odrasla osoba u prostor škole unosi oružje ili druge predmete koji mogu ugroziti sigurnost osoba i imovine u školi, zaposlenik škole koji ima tu informaciju ili je prisutan mora:

- odmah pokušati prekinuti nasilno ponašanje

- ako odrasla osoba u prostor škole unosi oružje ili druge predmete koji mogu ugroziti sigurnost osoba i imovine, upozoriti je na neprihvatljivost takvog ponašanja i zatražiti od nje da odmah napusti prostor škole
- ako u tome ne uspije, odmah obavijestiti direktora, stručnog saradnika ili drugog zaposlenika škole kako bi oni pokušali prekinuti nasilno ponašanje
- direktor o događaju obavještava policiju

ŠKOLSKI KOORDINACIONI TIM

Član 17.

Radi provođenja postupaka zaštite djece osniva se školski koordinacioni tim. Članove odbora rješenjem imenuje direktor škole iz reda roditelja i zaposlenih koji pokazuju visoku profesionalnost u radu, imaju dobre komunikativne sposobnosti i u svojoj ličnoj i profesionalnoj biografiji nemaju elemenata nasilnog ponašanja. Mandat tima je četiri godine. Stalni članovi tima su: direktor, pedagog i psiholog škole.

Zadaci i plan rada školskog koordinacionog tima sastavni su dio Godišnjeg programa rada škole.

Član 18.

U zavisnosti od složenosti situacije nasilja konsultacije se mogu obaviti i sa službama izvan škole:

- Centrom za socijalni rad
- Zdravstvenom ustanovom
- Ministarstvom unutrašnjih poslova
- Ministarstvom obrazovanja

Prilikom konsultacija sa kolegama obavezno je poštivati princip povjerljivosti kao i princip zaštite najboljeg interesa djeteta.

Član 19.

Nakon obavljanja konsultacija poduzimaju se sljedeće mjere:

- Informisanje roditelja o nasilju ili osobe od povjerenja u slučajevima sumnje na nasilje u porodici
- Dogovor o zaštitnim mjerama prema djetetu
- Organizovanje posebnih programa osnaživanja djece za konstruktivno postupanje u situacijama nasilja
- Poduzimanje zakonskih mjera u skladu sa propisima koji regulišu disciplinsku odgovornost učenika i zaposlenih

MJERE PREVENCIJE

Član 20.

Radi sprečavanja svih vrsta nasilja nad djecom, škola je dužna da primjenjuje mjere čiji su ciljevi:

- Podizanje i njegovanje klime prihvatanja, tolerancije i uvažavanja različitosti;
- Uključivanje svih interesnih grupa (djeca, zaposleni u školi, roditelji, lokalna zajednica) u donošenje i razvijanje programa i plana prevencije;
- Podizanje nivoa svijesti za prepoznavanje nasilja;
- Definisane postupaka za zaštitu od nasilja i reagovanja u situacijama nasilja;
- Informisanje svih interesnih grupa o postupcima zaštite;
- Unapređivanje kompetencija svih interesnih grupa za uočavanje i rješavanje problema nasilja.

Član 21.

Škola je obavezna tokom školske godine putem stručne službe i direktora organizovati radionice za učenike i seminare za roditelje i nastavnike na temu nasilje, postupci kod nasilnog ponašanja i mjere sprječavanja nasilja u školi i izvan škole.

Član 22.

Škola je dužna da svake godine u cilju mjera prevencije izradi školski akcioni plan kao sastavni dio Godišnjeg programa rada škole, a na osnovu analize učestalosti slučajeva nasilja, zastupljenosti različitog oblika nasilja, broja povreda, sigurnosti školskog objekta i dvorišta i slično.

EVIDENCIJA ŠKOLE O SITUACIJAMA NASILJA

Član 23.

Zaposleni u školi (razredni starješina, stručna služba, direktor i školski koordinacioni tim) u obavezi su da vode evidenciju i pišu izvještaje o pojavama nasilja.

U cilju vođenja dokumentacije o pojavama nasilja koriste se tri obrasca:

- Evidentni list o sukobima i nasilju u školi,
- Obrazac za opis događaja i
- Školski izvještaj o nasilju.

Dokumentacija o pojavama nasilja čuva se na sigurnom mjestu u stručnoj službi škole, kako bi se obezbijedila povjerljivost podataka.

Podaci u obrascima i izvještaju moraju biti zaštićeni od zloupotrebe bilo koje vrste.

Evidentni list

Škola vodi posebni Evidentni list o sukobima i nasilju u školi.

Obrazac popunjava član Nastavničkog vijeća koji je bio prisutan ili obaviješten o nasilju neposredno nakon događaja.

Evidentni list je sastavni dio izvještaja škole o događaju.

Evidentni list o sukobima i nasilju u školi sadrži:

- datum
- učesnike događaja
- mjesto i vrijeme događaja
- preduzete mjere
- ime osobe koja prijavljuje događaj

Obrazac za opis događaja

Svaka osoba (učenik, nastavnik ili drugi zaposlenik škole) koja je učestvovala u činu nasilja popunjava neposredno nakon događaja Obrazac za opis događaja i predaje ga razredniku, direktoru ili stručnom saradniku (u skladu sa nivoom ponašanja). Obrazac je dio izvještaja škole o događaju.

Obrazac za opis događaja sadrži:

- datum
- učesnike događaja
- mjesto i vrijeme događaja
- opis događaja
- šta mislim o uzrocima događaja
- moje mišljenje o poduzetim mjerama
- šta ću poduzeti ili reći nakon događaja
- druga moguća rješenja – moji prijedlozi

Školski izvještaj o nasilju

Školski izvještaj o nasilju je obrazac koji predstavlja zbirni prikaz o broju situacija nasilja, učesnicima, poduzetim pedagoškim mjerama i disciplinskim postupcima u toku školske godine.

Školski izvještaj o nasilju popunjava direktor škole na osnovu Evidentnih listova i Obrazaca o događaju i dostavlja ga Ministarstvu obrazovanja.

ZAVRŠNE ODREDBE

Član 24.

Školski koordinacioni odbor čuva obrasce o učinjenom nasilju ili sumnji da se nasilje dešava.

Svaki odjeljski starješina je u obavezi da ima kopiju popunjenih obrazaca a original dostavlja pedagoškoj službi.

Član 25.

Za primjenu ovog Protokola odgovoran je direktor škole.

Obaveza direktora je da najmanje dva puta godišnje podnese izvještaj Nastavničkom vijeću i Školskom odboru o evidentiranim situacijama nasilja u školi, poduzetim mjerama i njihovim efektima.

Član 26.

Protokol je sastavni dio Pravila škole.

Član 27.

Protokol stupa na snagu datumom potpisivanja i biće objavljen u Službenim novinama HNK. Škola će objaviti Protokol na oglasnoj tabli škole u roku od osam dana od dana primitka istog.

Broj: 05-02-40-1559/12
Mostar, 08.06.2012. godine



EVIDENCIJA ŠKOLE O SUKOBIMA I NASILJU U ŠKOLI
(popunjava osoba koja prijavljuje događaj)

• **ŠKOLA**

• **DATUM**

• **UČESNICI U DOGAĐAJU**

• **MJESTO, VRIJEME I OPIS DOGAĐAJA**

• **PREDUZETE MJERE**

• **OSOBA KOJA PRIJAVLJUJE DOGAĐAJ**

Potpis

OBRAZAC ZA OPIS DOGAĐAJA
(popunjavaju učesnici u događaju)

- **Škola**

- **Ime i prezime učesnika**

- **Razred**

- **Datum**

- **Vrijeme**

- **Opis događaja**

- **Šta mislim o uzrocima događaja**

- **Šta sam mogao/la učiniti drugačije**

- **Šta ću uraditi da popravim učinjeno**

- **Potpis učesnika u događaju** _____
- **Potpis stručne osobe** _____

ŠKOLSKI IZVJEŠTAJ O NASILJU
(popunjavanje direktor škole)

- Škola _____
- Datum: _____
- Izvještajni period :
 - prvo polugodište
 - drugo polugodište
- Pojavni oblici nasilja (broj slučajeva)
 - fizičko nasilje _____
 - Psihičko nasilje _____
 - socijalno nasilje _____
 - seksualno nasilje _____
 - nasilje zloupotrebom informacijskih i komunikacijskih tehnologija _____
- Učesnici
 - učenici _____
 - zaposlenici škole _____
 - odrasle osobe izvan škole _____
 - druge osobe _____
- Osobe koje su prijavile slučajeve nasilja
 - učenici _____
 - zaposlenici _____
 - roditelji _____
 - druge osobe _____
- Preduzete mjere

- Efekti preduzetih mjera

- Prijedlozi (obavezno)

Potpis

Neka obilježja sigurne i humane škole

- Pokazivanje razumijevanja i brige prema učenicima
- Prepoznavanje problema, otvoreno raspravljanje o problemima sigurnosti i donošenje zajedničkih odluka (učitelja i učenika) o njihovom rješavanju
- Omogućavanje učenicima da slobodno i bez straha izraze svoju zabrinutost o vlastitoj sigurnosti ili sigurnosti svojih vršnjaka
- Osiguravanje tjelesne i emocionalne sigurnosti u školi
- Osiguravanje uslova potrebnih za emocionalno dobro osjećanje učenika
- Rješavanje nesporazuma međusobnim razgovorom koristeći uljudne i pristojne riječi
- Poštivanje različitosti
- Ulijevanje osjećaja povjerenja i osjećaja sigurnosti u blizini nastavnika
- Uspostavljanje pozitivne interakcije sa učenicima
- Pokazivanje empatičnosti prema učeniku
- Pružanje učeniku različitih oblika podrške i pomoći
- Razvijanje osjećaja pravde, unapređenje prava učenika i nastavnika
- Razvijanje i unapređenje osjećaja učenikove slobode – mišljenja, stajališta i dr.
- Pomoć učeniku u nenasilnom izražavanju svojih emocija, potreba, problema
- Pokazivanje tolerancije prema učenicima i kolegama
- Podsticanje pozitivne komunikacije
- Razvijanje međusobnog poštovanja i uvažavanja između učenika i učitelja
- Izbjegavanje verbalnih konflikata između nastavnika i učenika, nastavnika i roditelja te nastavnika međusobno
- Izostanak tjelesnih konflikata s učenicima, roditeljima i nastavnicima međusobno
- Uspostavljanje optimalne i pozitivne saradnje s roditeljima
- Razvijanje različitih oblika saradnje s lokalnom zajednicom i na drugim društvenim nivoima (kantona, ministarstva, centara za socijalni rad, savjetovaništa i dr.)

TRI KLJUČNE RIJEČI KOJE MOGU DA PROMIJENE ŠKOLSKU SREDINU NABOLJE

- **Pravila.** Roditelji i zaposleni u školi moraju da pokažu da sve drže pod kontrolom i da neće tolerisati da bilo koji učenik povređuje drugog učenika, fizički ili mentalno.
- **Prava.** Svaki učenik ima pravo da ne bude povrijeđen i pravo da uči u bezbjednoj sredini.
- **Odgovornost.** Učitelji i nastavnici moraju biti odgovorni za bolji nadzor i pažljivije nadgledanje. Ako odagnaju strah učenicima, moći će uspješnije da obavljaju svoje poslove. Učenici, takođe, moraju biti odgovorni za poštivanje prava drugih u razredu, kao i za sopstvena prava.

Literatura:

1. Konvencija o dječijim pravima
2. Državna strategija za borbu protiv nasilja nad djecom 2007-2010. BiH, „Službeni glasnik BiH“, broj 64/07
3. Rezolucija o sprječavanju maloljetničke delinkvencije i postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima, Službene novine F BiH broj: 10/08
4. Strategija protiv maloljetničkog prijestupništva u Bosni i Hercegovini, „Službeni glasnik BiH“, broj 14/08
5. Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju, „ Službeni glasnik BiH“, 18/2003.
6. Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju HNK, „Službene novine HNK“, broj: 700; 4/04 i 5/04
7. Zakon o srednjoškolskom odgoju i obrazovanju HNK, „Službene novine HNK“, 8/00; 4/04; 5/04 i 8/06
8. Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijsku solidarnost, Zagreb, 2004.
9. Protokol o postupanju u slučajevima međuvršnjačkog nasilja, OŠ Čapljina, 2012.
10. Protokol o postupanju u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje, Službeni glasnik Republike Srpske
11. Dr Alan L. Bin, Učionica bez nasilništva, Kreativni centar, Beograd, 2004.
12. Konvencija o cyber kriminalu Vijeća Evrope, Budimpešta, 2001, (BiH potpisnica od 2006)
13. Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja Vijeća Evrope, 2010 (ratifikacija u toku)
14. Akcioni plan za djecu BiH 2010-2014.
15. Vesna Bilić, Jasminka Zloković, Fenomen maltretiranja djece, Naklada Ljevak, Zagreb, 2004.